

IWONA KOPACZ-WYRWAŁ

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

**POZIOM ŻYCIA LUDNOŚCI
NA OBSZARACH WIEJSKICH
POLSKI WSCHODNIEJ
W LATACH 2004 I 2015**

Abstract: The Level of Life in the Rural Areas of Eastern Poland in 2004 2015 Years. The aim of this work is the analysis of the spatial differentiation of the level of life on the rural areas in the Eastern Poland and its changes in 2004-2015 years. Research included all the rural communes and rural parts of urban-rural communes located in the area of five voivodeships, namely Świętokrzyskie, Podkarpackie, Lubelskie, Podlaskie and Warmińsko-Mazurskie, that is 639 communes. The level of life has been expressed by synthetic index constructed by method of standardised sums (Perkal's index) using the 11 sub-characteristics. The conducted analysis revealed that the the level of life in the rural areas of Eastern Poland is a result of the influence of many factors and show high spatial differentiation, what results from the general social and economic development of these areas. Moreover, the conducted research showed that high level of life characterise spatial units located in the neighbourhood of the biggest urban centres, along the main routes and those with well-developed tourist functions.

Keywords: Eastern Poland, rural areas, standard of living.

Wstęp

Pokłósiem globalizacji są nasilające się procesy integracyjne krajów i regionów. Przejawem tego są m.in. dążenia państw Unii Europejskiej do coraz ściślejszego powiązania swoich gospodarek, zaś celem jest usprawnienie działania wspólnego rynku i zwiększenie pozycji konkurencyjności Europy. Dla osiągnięcia tego celu kraje Unii Europejskiej zmierzają do podniesienia

poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego i wyrównywania dysproporcji pomiędzy poszczególnymi regionami [Kudełko 2013].

Działania te są szczególnie istotne dla obszarów wiejskich położonych w regionach peryferyjnych, do których zaliczana jest Polska Wschodnia – traktowana jako europejski obszar problemowy [Miszczuk, Wesołowska 2012]. Region Polski Wschodniej należy do najsłabiej rozwiniętych obszarów Unii Europejskiej i obejmuje pięć województw o najniższym poziomie PKB *per capita*, tj. świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie, podlaskie i warmińsko-mazurskie. Rozwój społeczno-gospodarczy Polski Wschodniej dokonuje się pod wpływem procesów globalizacji i integracji, w zmieniających się warunkach gospodarowania i działających z różnym natężeniem w poszczególnych gminach.

Pojawiające się dysproporcje w tempie wzrostu gospodarczego poszczególnych regionów, prowadzą do polaryzacji obszarów wiejskich pod kątem warunków życia mieszkańców, powodując w konsekwencji narastanie poczucia alienacji, wzrost bezrobocia, wyjazdy ludzi młodych do większych miast lub nawet poza granice kraju, a także wzrost patologii społecznych. Aby zapobiec niekorzystnym procesom pogłębiania się różnic w poziomie rozwoju i zwiększania dystansu regionów Polski Wschodniej, należy najpierw poznać przyczyny tych opóźnień. Istotne wobec tego staje się badanie i monitorowanie poziomu i jakości życia ludności, które są wypadkową wielu różnych czynników.

Celem prezentowanego opracowania jest analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia ludności wiejskiej Polski Wschodniej oraz jego zmian w latach 2004 i 2015. W pracy *poziom życia* autorka rozumie jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych, kulturalnych i duchowych społeczeństwa przez strumień dóbr i usług odpłatnych. Takie podejście prezentowali w swoich pracach m.in. Knox [1974], Pohorille [1977], Cutter [1985], Bywalec [1986], Liszewski [1995], Szymła [2004], McCrea *et al.* [2005].

Badaniem objęto wszystkie gminy wiejskie oraz część wiejską w gminach miejsko-wiejskich z obszaru 5 województw, tj. świętokrzyskiego, podkarpackiego, lubelskiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. W sumie analizie poddano 639 gmin, na terenie których w 2015 r. zamieszkiwało 4158,6 tys. osób, co stanowiło 27,3% ogólnej liczby ludności wiejskiej kraju.

1. Metody badań

W pracy *poziom życia* wyrażono syntetycznym wskaźnikiem skonstruowanym metodą sum standaryzowanych (wskaźnik Perkala) [Runge 2007],

z wykorzystaniem 11 cech cząstkowych (tab. 1). Metoda ta w polskich badaniach geograficzno-ekonomicznych ma wieloletnią tradycję i daje dobre rezultaty, w swych pracach stosowali ją m.in.: Chojnicki, Czyż [1991], Rosner [2007], Kamińska [2010], Kopacz-Wyrwał, Mularczyk [2013].

Przy doborze mierników, określających poziom życia ludności wiejskiej Polski Wschodniej, zwracano szczególną uwagę, aby wybrane cechy możliwie kompleksowo charakteryzowały poziom życia ludności badanych jednostek oraz odznaczały się względnie dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Ponadto powinny one opierać się na ogólnie dostępnych informacjach statystycznych, porównywalnych zarówno w czasie, jak i przestrzeni.

Początkowo wybrano 19 mierników, jednak wstępna obróbka statystyczna (m.in. analiza współczynników korelacji i zmienności) pozwoliła na zredukowanie tej liczby do 11. Wartości współczynnika zmienności wyrażone w procentach dla dobranych cech wahały się od 12,6 do 93,9 przy średniej 52,8. Natomiast współczynniki korelacji między poszczególnymi miernikami zawierały się w przedziale od -0,51 do 0,47, co pozwoliło przyjąć je do dalszej analizy oraz uznać, że dobrane cechy mają zarówno odpowiednią zmienność przestrzenną, jak również istotną wartość informacyjną. Standaryzowane wartości mierników cząstkowych, mających charakter destymulant (mierniki 1, 2, 3, 4 i 11) pomnożono przez (-1) w celu uzyskania dla każdej jednostki przestrzennej 11 jednakowo ukierunkowanych wartości standaryzowanych.

Mierniki podzielono na demograficzno-społeczne, mierniki warunków mieszkaniowych oraz ekonomiczne, a dla każdej z tych grup dodatkowo wyliczono wskaźniki syntetyczne, pozwalające ocenić tempo zmian w poszczególnych aspektach. Pierwsza grupa, tj. mierniki demograficzno-społeczne, pozwala na ocenę zróżnicowania stanu zdrowia ludności (stopa zgonów), zaawansowania procesów starzenia się społeczeństwa (wskaźnik starości), a także dostępności do usług socjalnych i kulturalnych (liczba osób na 1 aptekę oraz liczba osób na 1 placówkę biblioteczną).

Grupa druga – mierniki warunków mieszkaniowych – informuje o stanie i dynamice budownictwa (powierzchnia użytkowa mieszkań/1 osobę), standardzie mieszkań (mieszkania wyposażone w łazienki w % ogółu mieszkań) oraz o stanie infrastruktury technicznej (ludność korzystająca z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności, sieć rozdzielcza kanalizacyjna na 100 km²). Jak zauważa Hydzik [2012, s. 24], *stan infrastruktury społecznej i technicznej jest istotnym uwarunkowaniem współczesnego rozwoju społeczno-ekonomicznego*, a tym samym przesłanką decydującą o poziomie życia

ludności. Z całą stanowczością należy stwierdzić, że braki infrastrukturalne są barierą rozwojową, zwłaszcza dla obszarów wiejskich.

Tabela 1

Mierniki poziomu życia zastosowane w pracy

Mierniki	Wyszczególnienie (2004 i 2015 r.)		Charakter: [S] / [D]*	Współczynnik zmienności (%)
demograficzno – społeczne	1	Zgony ogółem na 1000 mieszkańców	D	25,5-28,1
	2	Wskaźnik starości (odsetek ludności starej w liczbie ludności ogółem)	D	19,5-23,8
	3	Liczba osób na 1 aptekę	D	51,8-57,2
	4	Liczba osób na 1 placówkę biblioteczną	D	60,5-64,3
warunków mieszkańczych	5	Powierzchnia użytkowa mieszkań/ 1 osobę w m ²	S	12,6-16,5
	6	Mieszkania wyposażone w łazienki w % ogółu mieszkań	S	13,7-17,1
	7	Ludność korzystająca z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności	S	26,6-34,5
	8	Sieć rozdzielcza kanalizacyjna na 100 km ²	S	59,6-93,9
ekonomiczne	9	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca	S	20,2-20,5
	10	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	S	33,6-36,3
	11	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w %	D	33,4-35,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [www.stat.gov.pl] (tab. 1-5).

Mierniki ekonomiczne ukazują z kolei wiele interesujących zjawisk na rynku gospodarczym i rynku pracy. Informują przede wszystkim o aktywności inwestycyjnej i zamożności jednostek przestrzennych (wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca), a także aktywności gospodarczej społeczeństwa (osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności, udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym). Warto podkreślić jest to, że inwestycje publiczne są ważnym warunkiem rozwoju gospodarczego, a tym samym poprawy poziomu życia ludności [Swianiewicz 2005].

Powyższe mierniki są powszechnie stosowane w badaniach poziomu życia ludności. W swych pracach stosowali je m.in. Luszniwicz [1972], Piasny [1993], Berbeka [2002], Szymła [2004], Zeliaś [2000, 2004], Pięćek [2005], Słaby [2007], Kopacz [2011], Kopacz-Wyrwał, Mularczyk [2013] i wielu innych. Należy zdawać sobie jednak sprawę z tego, że o poziomie życia ludności decyduje wiele różnorodnych czynników i niemożliwe jest uwzględnienie w danym badaniu wszystkich zmiennych jednocześnie. Poza tym część z nich jest trudna, a czasem wręcz niemożliwa do zbadania, dlatego też w badaniach poziomu życia zazwyczaj ujmuje się takie zmienne i dane, które są ogólnie dostępne i porównywalne zarówno w czasie, jak i przestrzeni.

W pracy przy doborze mierników wykorzystano dane liczbowe dostępne w Banku Danych Lokalnych GUS dla modułu gminnego za 2004 i 2015 r. Autorka uważa, że istniejące materiały statystyczne pozwalają określić poziom życia ludności, a przynajmniej uzyskać obraz zróżnicowania stopnia zaspokojenia niektórych potrzeb ogólnospołecznych na obszarach wiejskich Polski Wschodniej [Kopacz-Wyrwał 2011, 2014; Kopacz, Mularczyk 2013].

2. Badania poziomu życia ludności – przegląd literatury

Poziom życia ludności to jeden z ważniejszych problemów badawczych, podejmowany przez wielu autorów. Jednak trudno tak naprawdę określić, kiedy w badaniach naukowych po raz pierwszy użyto tego terminu. Przyjmuje się, że początki badań warunków życia wiążą się z powstaniem dużych miast przemysłowych w Wielkiej Brytanii, a następnie Stanach Zjednoczonych [Engels 1969]. Jednak problematyka ta w naukach społecznych rozwinęła się silnie dopiero w latach 50. XX w., a inspiracją do podjęcia dyskusji na ten temat w literaturze światowej stały się prace Instytutu Badań Rozwoju Społecznego ONZ w Genewie.

Wśród licznych opracowań zagranicznych z tamtego okresu, warto wymienić publikacje traktujące o problemach metodologicznych badania poziomu życia ludności, (głównie doboru mierników), którymi zajmowali się m.in.: Brousse [1969], Knox [1974], Wingo [1977], Kristensen [1978], Gillingham, Reece [1980], Cutter [1985], Pacione [1986], Coombes *et al.* [1989]. Badania prowadzone były zazwyczaj regionalnie, w różnych częściach świata, dotyczyły m.in. zróżnicowania poziomu życia ludności w Stanach Zjednoczonych [Campbell 1981], Francji [Brousse 1969], a później także m.in. we Włoszech [Rampichini *et al.* 1998] i w Australii [McCrea *et al.* 2005]. Z nowszych studiów należy zwrócić uwagę na prace traktujące o poziomie życia w skali

globalnej, wśród nich takich autorów, jak: Groot [2000], Johansson [2002] oraz Schyns [2012].

W Polsce badania poziomu życia najwcześniej były prowadzone przez statystyków i ekonomistów Głównego Urzędu Statystycznego. Już w 1918 r. powstały analizy dotyczące poziomu życia bezrobotnych i wybranych grup zawodowych, jak również opracowania zawierające badania budżetów gospodarstw domowych. Od końca lat 60. XX w. trwały prace naukowo-badawcze „nad syntetycznym ujęciem poziomu życia wykorzystującym założenia pierwotnej wersji metody agregatów dystansowych, czyli metody genewskiej”, którą po raz pierwszy zaproponował Drewnowski [1970]. Badania w skali kraju, stosując wskaźniki syntetyczne, prowadzili m.in: Bywalec [1986], Chojnicki, Czyż [1991], Lipieta *et al.* [2000] oraz Zeliaś [2000]. Podobna metodologia została zastosowana również w publikacjach Berbeki [2006], Bywalca *et al.* [1993], Czerwińskiej [2001] i Zeliasia [2004], którzy poszerzyli swoje badania również o kraje europejskie.

Poziom życia ludności był przedmiotem zainteresowań badaczy zarówno w makro-, jak i w mikroskali. Regionalne ujęcie problemu zaprezentowano w pracach m.in. Jewtuchowicz [1981], Chojnickiego i Czyż [1991], Bywalca [1991], Panka [2007], czy Gutkowskiej, Murawskiej [2011]. Ciekawe ujęcie zaproponowali autorzy nowszych opracowań, porównując poziom życia ludności w Polsce i innych krajach europejskich [Zeliaś 2004; Berbeka 2006]. Natomiast badania zróżnicowania poziomu życia ludności w skali lokalnej podejmowali m.in. Stryjakiewicz [1991] – określając wpływ przemysłu na poziom życia w wybranych ośrodkach przemysłowych; Rakowski [2003], czy też Masik [2010] – badający wpływ polityki lokalnej na poziom życia ludności w strefie suburbanizacji Trójmiasta. Za pomocą wskaźników syntetycznych poziom życia ludności w woj. małopolskim badali m.in.: Berbeka [2002], Szymła [2004] oraz Płaziak [2004], w opolskim Nytko-Wołoszczuk [2004], w podkarpackim Sobala-Gwosdz [2004], wykorzystując przy tym wskaźnik centralności oraz w woj. świętokrzyskim Kopacz [2011].

Szeroki wybór opracowań dotyczył także analizy warunków życia zarówno na obszarach wiejskich, jak i w miastach. Na obszary wiejskie zwrócili uwagę m.in. Kaleta [1985] – analizując jakość życia młodzieży wiejskiej rejonów uprzemysłowionych, Gulbicka, Niewęglowska [1995], Klebba [1995] – badające wpływ dojazdów do pracy na poziom życia ludności wsi dawnego woj. poznańskiego, Kwasek [2002] – analizująca poziom życia rolników, Czapiewski [2003], Pięcek [2005], rozważając poziom życia rodzin wiejskich w rok po akcesji do Unii Europejskiej oraz Kopacz, Mularczyk [2013], badający

zróźnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich w kontekście zróźnicowania się poziomu życia ludności. Badaniami nad zróźnicowaniem warunków życia ludności w ośrodkach miejskich zajmowali się natomiast m.in. Regulski [1980], Sobala-Gwosdz [2004], Jazdżewska [2004], Śleszyński [2004] oraz Ruman [2007].

3. Poziom życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2004 r.

W 2004 r. na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w świetle przyjętych mierników, syntetyczny wskaźnik poziomu życia wahał się w przedziale od -1,213 (gmina Stąporków, świętokrzyskie) do 2,041 (gmina Krasne, podkarpackie), przy średniej wartości 0,028. Dla porównania: na obszarach wiejskich Polski wskaźnik ten był znacznie wyższy i wyniósł 0,285. Przyjmując za kryterium wartości powyższego wskaźnika, na obszarach wiejskich Polski Wschodniej wyróżniono 5 klas gmin: o bardzo niskim, niskim, średnim, wysokim oraz bardzo wysokim poziomie życia (tab. 2, ryc.1).

Tabela 2

Syntetyczny wskaźnik poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2004 r.

Poziom życia	Liczba		Struktura (%)	
	gmin	ludności	gmin	ludności
bardzo niski (-0,271 i mniej)	144	940 726	22,5	22,5
niski (-0,270 – 0,029)	215	1 405 881	33,7	33,7
średni (0,030 – 0,329)	189	1 195 223	29,6	28,6
wysoki (0,330 – 0,629)	69	454 899	10,8	10,9
bardzo wysoki (0,630 i więcej)	22	181 210	3,4	4,3
razem	639	4 177 939	100,0	100,0

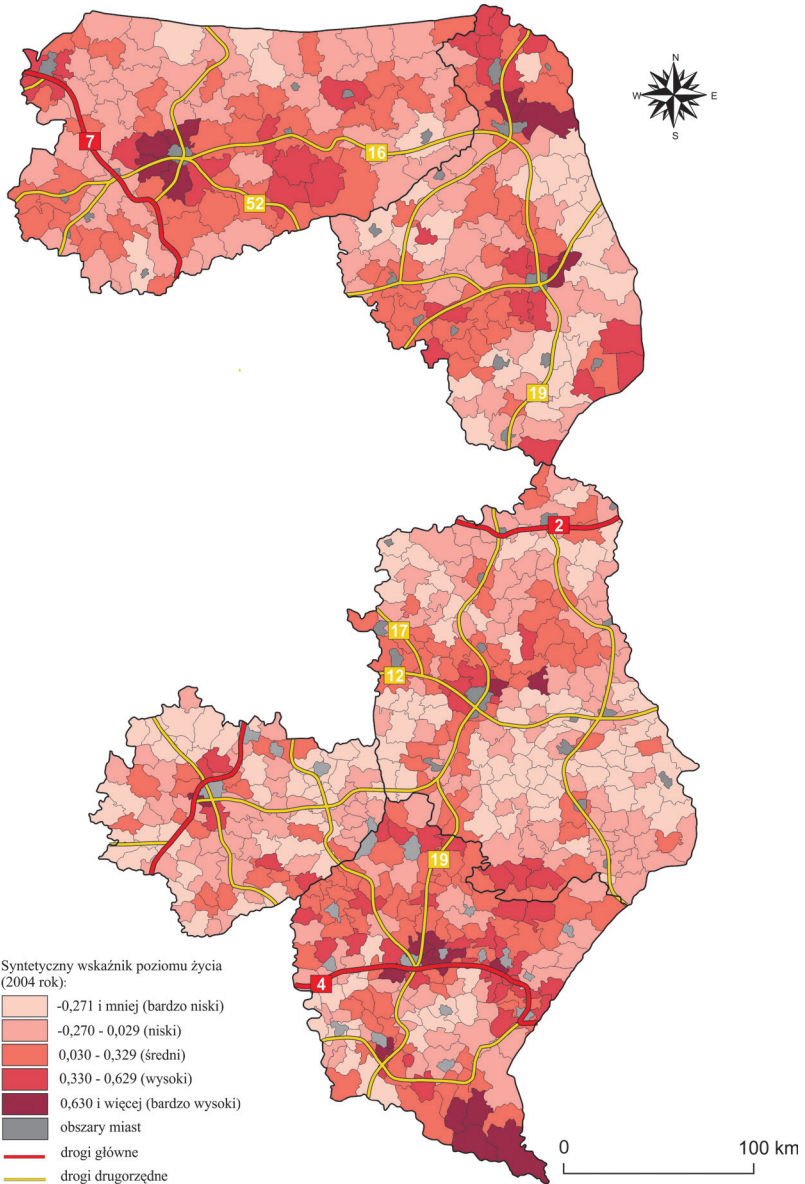
W **gminach o bardzo niskim poziomie życia**, wskaźnik syntetyczny przyjął wartości poniżej -0,271. Były 144 (22,5%) takie jednostki a mieszkało w nich 22,5% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Najniższe wartości odnotowano w gminach: Stąporków (-1,213, świętokrzyskie), Dukla (-0,983, podkarpackie) oraz Rudnik (-0,875, lubelskie). Gminy tej grupy położone były peryferyjnie w stosunku do największych ośrodków miejskich, jak również

w stosunku do głównych szlaków komunikacyjnych. Jak wskazują badania, były to gminy słabo rozwinięte, o dużym odsetku osób bezrobotnych, małej liczbie ludności oraz niskim kapitale ludzkim [Kamińska 2011]. Jednostki te cechowały się najniższymi wartościami we wszystkich badanych dziedzinach określających poziom życia. Odznaczały się przede wszystkim wysokim odsetkiem osób bezrobotnych, niskim poziomem przedsiębiorczości, niskim odsetkiem ludności korzystającej z instalacji wodociągowej, a także niskim odsetkiem mieszkań wyposażonych w łazienki.

Najliczniejszą grupę stanowiły **gminy o niskim poziomie życia**, w których wskaźnik syntetyczny przyjął wartości w przedziale od -0,270 do 0,029. Było to 215 jednostek (33,7%), skupiających 33,7% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Były to głównie gminy o przewadze terenów rolniczych, położone peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich, gdzie dostęp do usług wyższego rzędu jest znacznie ograniczony. Ponadto jednostki te to przeważnie tereny rolnicze, cechujące się dobrze rozwiniętymi, silnymi więziami obywatelskimi, co może wskazywać na wysoki poziom kapitału społecznego [Kamińska 2011]. Przy odpowiednim zaangażowaniu społeczności lokalnych, jednostki te będą zmierzać w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju. Jednak obecnie charakteryzują się wysoką stopą zgonów, wysoką liczbą osób przypadającą na 1 aptekę, wysokim odsetkiem osób bezrobotnych, niskim poziomem przedsiębiorczości, niskimi wydatkami budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niskim odsetkiem ludności korzystającej z instalacji wodociągowej.

Gminy o średnim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny wahał się od 0,030 do 0,329, obejmowały 189 gmin (29,6%), skupiających 28,6% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Jednostki te położone były między gminami o wysokim i niskim poziomie życia, wokół największych miast regionu oraz w sąsiedztwie małych miast powiatowych. Sporą ich grupę stanowiły części wiejskie gmin miejsko-wiejskich oraz te, które znajdują się przy głównych szlakach komunikacyjnych. W zależności od tendencji rozwojowych oraz zaangażowania społeczności lokalnych, jednostki te w najbliższych latach mogą stać się obszarami o wysokim lub niskim poziomie życia ludności. Charakteryzowały się względnie wysokimi wydatkami budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca, zaś pozostałe omawiane cechy oscyływały w granicach średnich.

Ryc.1. Przestrzenne zróżnicowanie syntetycznego wskaźnika poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2004 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [www.stat.gov.pl] (ryc. 1-3).

Wysokim poziomem życia charakteryzowały się gminy, w których wskaźnik syntetyczny mieścił się w granicach od 0,330 do 0,629. Grupę tę tworzyło 69 jednostek (10,8%), skupiających 10,9% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Otaczały one gminy o bardzo wysokim poziomie życia, aspirując do gmin rozwiniętych, przede wszystkim dzięki intensywnemu i towarowemu rolnictwu [Kulikowski 2012] oraz dobrze rozwiniętym funkcjom pozarolniczym. Położone były wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, wokół największych miast regionu (Rzeszów, Kielce, Lublin, Białystok, Olsztyn) oraz wokół miast powiatowych (Dębica, Jarosław, Przemyśl, Stalowa Wola, Suwałki, Giżycko, Elbląg). W Dębicy silnie rozwinięty jest przemysł gumowy i chemiczny (np. zakłady „Dębica S.A.” produkujące opony oraz fabryka farb i lakierów „Śnieżka”), a w Przemyślu działają m.in. zakłady kosmetyczne Inglot, Zakłady Płyt Pilśniowych „Fibris” oraz wytwórnia farb i pomocy szkolnych „Pollena Astra”. Ponadto jednostki te mają dobrze rozwinięte funkcje turystyczne: Suwałki to ważne centrum turystyczne Podlasia, Giżycko jest jednym z głównych portów na Szlaku Wielkich Jezior Mazurskich i nazywane jest stolicą żeglarstwa w Polsce, zaś Elbląg kojarzony jest głównie ze słynnymi pochylniami Kanału Elbląskiego. Dlatego też gminy położone w sąsiedztwie ww. miast cechowały się wysokimi wartościami syntetycznego wskaźnika poziomu życia. Dodatkowo, dzięki położeniu w bliskiej odległości od ośrodka miejskiego, średni czas dojazdu do pracy w mieście zajmuje ok. 30-40 min. Jest to zgodne z tezą Czapiewskiego [2011], że wiejskie obszary progresji mają korzystną dostępność czasową do ośrodków miejskich. Jednostki te cechowały się relatywnie niską stopą zgonów, niskim bezrobociem, wysokim odsetkiem mieszkań wyposażonych w łazienki oraz wysokim odsetkiem ludności korzystającej z instalacji wodociągowej i dużym zagęszczeniem sieci kanalizacyjnej.

Do grupy o bardzo wysokim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny przyjął wartości powyżej 0,630, zaliczono jedynie 22 gminy (3,4%), które skupiały 4,3% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Najwyższe wartości odnotowano w gminach: Krasne (2,041, podkarpackie), Krościenko Wyżne (1,716, podkarpackie) oraz Sitkówka-Nowiny (1,709, świętokrzyskie). Były to głównie gminy leżące w strefach podmiejskich największych miast regionu, tj. Rzeszowa, Lublina, Olsztyna i Kielc, czyli na obszarach o dobrze wykształconych funkcjach usługowych i mieszkaniowych. Ponadto do grupy tej weszły gminy położone wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, gminy uprzemysłowione (Sitkówka-Nowiny, Wólka) oraz te o dominujących funkcjach turystycznych i uzdrowiskowych (Solina, Łańcut, Cisna, Lutowi-

ska). Obszary te charakteryzowały się także bardzo wysokimi wydatkami budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca, niskim odsetkiem osób bezrobotnych, niskimi wartościami współczynnika zgonów oraz dobrym wyposażeniem mieszkań w infrastrukturę komunalną.

4. Poziom życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2015 r.

Obserwując wartości syntetycznego wskaźnika poziomu życia (tab. 3), można stwierdzić, że na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2015 r. występowało znaczne zróżnicowanie przestrzenne poziomu życia ludności (ryc. 2). W świetle przyjętych mierników, syntetyczny wskaźnik poziomu życia wahał się tam w przedziale od -1,031 (gmina Miączyn, lubelskie) do 1,744 (gmina Stawiguda, warmińsko-mazurskie), przy średniej wartości 0,063. Dla porównania: na obszarach wiejskich Polski wskaźnik ten był znacznie wyższy i wyniósł 0,374. Przyjmując za kryterium wartości powyższego wskaźnika, w 2015 r. na obszarach wiejskich Polski Wschodniej również wyróżniono 5 klas gmin: o bardzo niskim, niskim, średnim, wysokim oraz bardzo wysokim poziomie życia.

Tabela 3

Syntetyczny wskaźnik poziomu życia na obszarach wiejskich
Polski Wschodniej w 2015 r.

Poziom życia	Liczba		Struktura (%)	
	gmin	ludności	gmin	ludności
bardzo niski (-0,271 i mniej)	129	804 150	20,2	19,3
niski (-0,270 – 0,029)	229	1 395 300	35,9	33,6
średni (0,030 – 0,329)	186	1 197 855	29,1	28,8
wysoki (0,330 – 0,629)	66	486 382	10,3	11,7
bardzo wysoki (0,630 i więcej)	29	274 947	4,5	6,6
razem	639	4 158 634	100,0	100,0

Gminy o bardzo niskim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny przyjął wartości poniżej -0,271. W grupie tej znalazło się 129 gmin (20,2%), które zamieszkiwało 19,3% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Najniższe wartości odnotowano w gminach: Miączyn (-1,031, lubelskie), Krynki (-1,018,

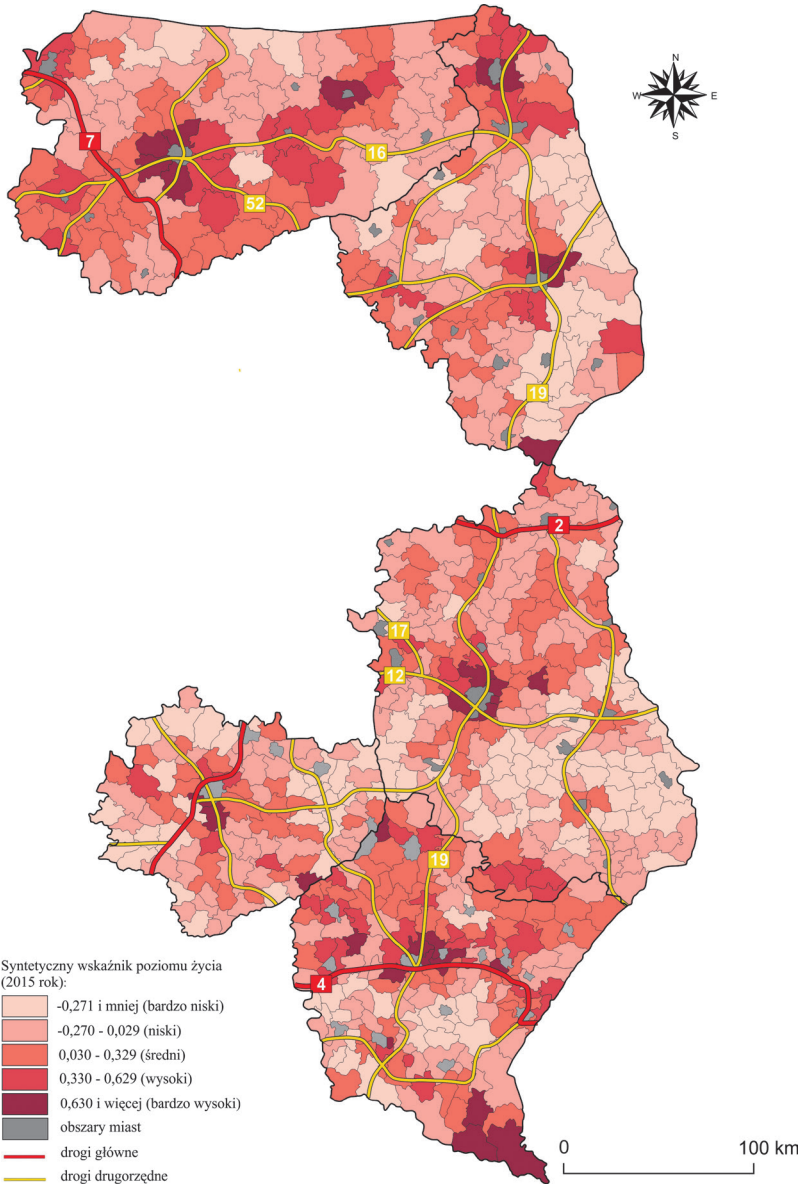
podlaskie), Stąporków (-0,902, świętokrzyskie). Gminy te położone były peryferyjnie w stosunku do największych ośrodków miejskich, jak również w stosunku do głównych szlaków komunikacyjnych. Były to głównie obszary o charakterze rolniczym, przy czym rolnictwo prowadzone przeważnie w rozdrobnionych, rodzimych gospodarstwach wykazywało niską towarowość oraz niski poziom kultury rolnej [Kulikowski 2012]. Dodatkowo gospodarstwa te w dużej części należały do emerytów i rencistów (w woj. podkarpackim aż 1/3), co m.in. przy niskim wykształceniu ludności rolniczej wpływa na bardzo wolne tempo procesów modernizacyjnych lub ich brak. Nawet na obszarach o lepiej rozwiniętym poziomie gospodarki rolnej, np. w pasie ciągnącym się od Łańcuta po Przemyśl, osiągnane plony nie odzwierciedlały w pełni jakości przestrzeni produkcyjnej [Bański 2002]. W gminach tych należałoby, jak najszybciej podjąć działania zmierzające do podnoszenia kwalifikacji i aktywizacji lokalnych społeczności. Jednostki te charakteryzowały się bowiem najniższymi wartościami we wszystkich badanych dziedzinach określających poziom życia. Odznaczały się przede wszystkim wysokim odsetkiem osób bezrobotnych oraz wysokim wskaźnikiem starości, niskim odsetkiem ludności korzystającej z instalacji wodociągowej, niskim odsetkiem mieszkań wyposażonych w łazienki, a także niskim poziomem przedsiębiorczości.

Gminy o niskim poziomie życia stanowiły najliczniejszą grupę, w której wskaźnik syntetyczny przyjął wartości w przedziale od -0,270 do -0,029; grupa ta liczyła aż 229 jednostek (35,9%), które skupiały 33,6% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. Były to głównie gminy położone peryferyjnie w stosunku do największych ośrodków miejskich. Należy sobie zdawać jednak sprawę z tego, że na tempo przemian społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich wpływa przede wszystkim jakość kapitału ludzkiego, którą określa poziom wykształcenia ludności [Janc, Czapiewski 2005]. Jak wskazują badania, to właśnie niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej jest jednym z podstawowych, społecznych problemów wsi [Kamińska, Heffner 2010; Kamińska 2011], ponieważ ludność słabiej wykształcona rzadziej podejmuje ryzyko prowadzenia prywatnej działalności gospodarczej. Jest także niechętna do wprowadzania wszelkich nowości technologicznych w gospodarstwie rolnym z obawy przed niepowodzeniem. Jednak brak rozwoju prywatnej inicjatywy gospodarczej prowadzi do bardzo małych przychodów gminy, co z kolei przyczynia się do słabego inwestowania w infrastrukturę społeczną i techniczną, która mogłaby przyciągnąć inwestorów. Obecnie obszary te charakteryzują się niskim odsetkiem ludności korzystającej z sieci wodociągowej, niskim poziomem przedsiębiorczości oraz wysokim odsetkiem osób bezrobotnych.

W gminach o średnim poziomie życia wskaźnik syntetyczny wahał się od 0,030 do 0,329. Do grupy tej weszło 186 gmin (29,1%), skupiających 28,8% ludności wiejskiej badanego obszaru. Jednostki te cechowały się towarowym rolnictwem [Kulikowski 2012], średnio rozwiniętymi funkcjami pozarolniczymi, a także średnimi zasobami kapitału ludzkiego [Kamińska 2011]. Charakteryzowały się wysokim odsetkiem mieszkań wyposażonych w łazienkę oraz wysokim odsetkiem osób prowadzących działalność gospodarczą. Pozostałe analizowane cechy oscylowały w granicach średnich.

Grupę o wysokim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny mieścił się w granicach od 0,330 do 0,629, tworzyło 66 gmin (10,3%) zamieszkałych przez 11,7% ludności wiejskiej Polski Wschodniej. W większości skupione były wokół największych miast regionu (miasta wojewódzkie oraz powiatowe: Krosno, Mielec, Puławy, Augustów), wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych oraz na obszarach o dobrze rozwiniętych funkcjach pozarolniczych, głównie turystycznych [Bański, Stola 2002]. W Krośnie, oprócz wielu zakładów przemysłu motoryzacyjnego (Opel, Chevrolet, Volkswagen, Skoda, Renault), działa Huta Szkła „Krosno” S.A. – będąca do niedawna jedną z liderów rynku światowego w branży szkła gospodarczego, w Mielcu funkcjonuje „Dolina Lotnicza”, w skład której wchodzi zakłady związane z lotnictwem (np. Polskie Zakłady Lotnicze) oraz działa Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro Park Mielec, w Puławach istnieją Zakłady Azotowe Puławy będące największym producentem nawozów sztucznych w Polsce, zaś Augustów to znane uzdrowisko klimatyczne. Ponadto na obszarach tych szczególnie duży nacisk kładzie się na aktywizację ludności wiejskiej, która powinna uczynić wszystko, aby wykorzystać szansę i sprawić, aby wysoki poziom życia stał się przyczynkiem do osiedlania się tam ludności młodej i dobrze wykształconej. Jak podają Kłodziński i Dzun [2003] różnice w wykorzystaniu instrumentów wspierających rozwój lokalny wynikają nie tylko z poziomu zasobów materialnych, jakimi dysponują poszczególne gminy, ale także z zaangażowania ludzi, gdyż to oni są główną determinantą sukcesu, ich przedsiębiorczość oraz zdolność do samoorganizowania i współdziałania.

Jednostki tej grupy cechowały się niskim wskaźnikiem starości, niskim bezrobociem oraz wysokim odsetkiem ludności korzystającej z instalacji wodociągowej. Ich charakterystyczne położenie wokół gmin o bardzo wysokim poziomie życia pozwala przypuszczać, że w najbliższej przyszłości – przy sprzyjających warunkach społeczno-gospodarczych – mogą się one znaleźć właśnie w tej grupie gmin.

Ryc. 2. Przestrzenne zróżnicowanie syntetycznego wskaźnika poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w 2015 r.

Gmin o bardzo wysokim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny przyjął wartości powyżej 0,630 było tylko 29 (4,5%), skupiających 6,6% ludności wiejskiej. Najwyższe wartości odnotowano w gminach: Stawiguda (1,744, warmińsko-mazurskie), Krościenko Wyżne (1,198, podkarpackie) oraz Krasne (1,190, podkarpackie). Były to zarówno gminy leżące w strefach podmiejskich największych miast regionu, tj. Kielc, Rzeszowa, Lublina i Olsztyna, jak również położone wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, gminy uprzemysłowione oraz te o dominujących funkcjach turystycznych i uzdrowiskowych. Można powiedzieć, że są to wiejskie obszary sukcesu gospodarczego, charakteryzujące się pomyślnym przebiegiem procesów społeczno-gospodarczych, które pobudzają lub wzmacniają rozwój ich struktur przestrzennych [Bański 2008]. Z badań Swianiewicza [2005] wynika, że względny sukces, jest w dużej mierze efektem czynników miękkich, tj. obecności lidera, wizji, odpowiedniego poziomu optymizmu i aktywności, tak liderów, jak i całej społeczności lokalnej. W gminach tych prowadzona jest świadoma i konsekwentna polityka inwestycyjna w kapitał ludzki – badania Kamińskiej [2010, 2011] potwierdziły, że są to gminy o wysokich zasobach kapitału ludzkiego, na stan którego decydujący wpływ miały silnie rozwijające się funkcje przemysłowe oraz układy komunikacyjne decydujące o dostępności poszczególnych gmin do ośrodków miejskich. Obszary te charakteryzowały się dużym odsetkiem osób prowadzących działalność gospodarczą, dobrym wyposażeniem mieszkań w infrastrukturę komunalną, niskim odsetkiem osób bezrobotnych oraz niskimi wartościami współczynnika zgonów i wskaźnika starości.

5. Zmiany poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w latach 2004 i 2015

W latach 2004 i 2015 na obszarach wiejskich Polski Wschodniej syntetyczny wskaźnik poziomu życia wzrósł z 0,028 do 0,063, to jest o 0,035 (tab. 4). Tempo wzrostu było dużo wyższe niż przeciętnie na obszarach wiejskich kraju, gdzie omawiany wskaźnik wzrósł z 0,285 do 0,374, czyli o 0,089. W strukturze omawianego wskaźnika największy wzrost nastąpił w aspekcie ekonomicznym – syntetyczny wskaźnik wzrósł o 0,077 w stosunku do 2004 r. Największe zmiany nastąpiły w wydatkach budżetów jednostek samorządu terytorialnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca, które ze średniego poziomu 1 605 zł w 2004 r. wzrosły do 3 316 zł w 2015 r. Oczywiście głównym powodem tej tendencji wzrostowej były fundusze Unii Europejskiej po akcesji

w roku bazowym, niemniej jednak świadczy to o aktywności inwestycyjnej i zamożności poszczególnych gmin. To w jakim stopniu poszczególne samorządy będą umiejętnie gospodarować własnymi budżetami, a w szczególności przeznaczać je na szeroko rozumiany rozwój gminy, przekładać się będzie na ogólny poziom życia w danej jednostce administracyjnej [Swianiewicz 2005]. Wydatki gminne są istotnym elementem wpływającym na gospodarkę lokalną, a inwestycje uznawane są za czynnik wzrostu, mogą one bowiem pobudzać do większej aktywności niektóre działy produkcji lub usług, mające przy tym zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania całej gminy [Dębski 2002].

Tabela 4

Zmiany cząstkowych wskaźników poziomu życia na obszarach wiejskich
Polski Wschodniej w latach 2004-2015

	Syntetyczny wskaźnik poziomu życia			
	aspekt demograficzno-społeczny	aspekt warunków mieszkaniowych	aspekt ekonomiczny	całościowy
2004	-0,016	0,040	0,048	0,028
2015	0,027	0,053	0,125	0,063
różnica	+ 0,043	+ 0,013	+ 0,077	+ 0,035

Równie duży wzrost – o 0,043 zaobserwowano w aspekcie demograficzno-społecznym, a głównym powodem była zmniejszająca się liczba zgonów, zwłaszcza na obszarach podmiejskich. Miernik ten zaliczany jest do tzw. wskaźników zdrowotności, ponieważ uwzględnia zarówno skutek oddziaływania czynników zewnętrznych (środowiskowych, polityki społecznej), jak również tych o charakterze endogenicznym, wynikających z decyzji jednostki, np. stylu życia czy sposobu odżywiania [Berbeka 2006]. Ponadto na obszarach wiejskich Polski Wschodniej znacznie poprawiła się dostępność do usług socjalnych i kulturalnych, czego dowodem była zmniejszająca się liczba osób przypadająca na aptekę i bibliotekę.

Najmniejszy wzrost zaobserwowano w zakresie warunków mieszkaniowych – wyliczony dla tej grupy mierników wskaźnik syntetyczny wzrósł z 0,040 w 2004 do 0,053 w 2015 r., czyli o 0,013. Choć wzrost był nieduży, to jednak warto odnotowania jest to, że odnosił się on do wszystkich mierników warunków mieszkaniowych – ponieważ możliwość zaspokojenia potrzeb lokalowych traktowana jest jako jeden z podstawowych wskaźników poziomu

życia społeczeństwa. Posiadanie domu czy mieszkania, jego lokalizacja i aranżacja są wyznacznikiem statusu społeczno-zawodowego. Mieszkanie zaspokaja potrzebę ochrony, bezpieczeństwa, a także umożliwia zaspokajanie wielu potrzeb stojących wyżej w hierarchii Masłowa, np. szacunku i uznania czy samorealizacji [Berbeka 2006]. Równie ważnym w analizie poziomu życia mieszkańców, jak standard mieszkań czy ich wyposażenie w instalacje sanitarne, jest także stan infrastruktury technicznej – świadczy bowiem o zainwestowaniu obszaru pod względem dostępności mieszkańców do różnego rodzaju usług o najczęściej komunalnym charakterze. Wskazuje także na warunki życia mieszkańców oraz kwestie ochrony środowiska.

Wzrost cząstkowych, jak również syntetycznego wskaźnika poziomu życia był wynikiem oddziaływania wielu czynników i wykazywał duże zróżnicowanie przestrzenne. Zarówno położenie geograficzne, odległość od miasta, jego hierarchia, wielkość i funkcje mogą istotnie wpływać na różnicowanie się poziomu życia ludności na obszarach wiejskich [Płaziak 2004; Sobala-Gwosdz 2004; Berbeka 2006; Mularczyk, Kopacz 2013]. Dzieje się tak, bowiem ludność wiejska w miastach właśnie zaspokaja swoje potrzeby wyższego rzędu (samorealizacji, wiedzy i estetyki) oraz ma dostęp do szerokiego zakresu usług [Berbeka 2002; Szymła 2004; Śleszyński 2004; Kopacz 2011].

Dostępność komunikacyjna, zmieniająca się w czasie pod względem rozwoju techniki, technologii oraz jej różnorodność i standard (droga, autostrada, kolej, port itd.) – to kolejny czynnik, który według Liszewskiego [2004] może różnicować poziom życia na obszarach wiejskich. Następny czynnik to niewątpliwie wielofunkcyjność obszarów wiejskich, która w krajach wysoko rozwiniętych jest uznawana jednocześnie za główną metodę ich aktywizacji [Gordon 1990; Diener 1995; Salamon 2005]. Ponieważ w głównej mierze proces ten polega na alokacji na wsi różnych form działalności gospodarczej (przemysłowej) i usługowej o charakterze nierolniczym, to tworząc tym samym dodatkowe miejsca pracy, można zapobiec zjawiskom depopulacyjnym [Kamińska 2010, 2011; Kopacz 2011], poprawić stan infrastruktury technicznej, zlikwidować przeludnienie agrarne [Skawińska 1994], a tym samym przyczynić się do poprawy poziomu życia lokalnej społeczności [Gulbicka, Niewęłowska 1995; Pięcek 2005; Kopacz 2011, Kopacz, Mularczyk 2013].

Jak już wcześniej wspomniano, tempo zmian poziomu życia na omawianym obszarze było silnie zróżnicowane. Przyjmując jako kryterium zmianę przynależności do klas wyróżnionych w latach 2004 i 2015 (wzrost lub spadek minimum o średnią odchylen dodatnich od przeciętnej dla badanego obszaru), na obszarach wiejskich Polski Wschodniej wyróżniono gminy o wzroście,

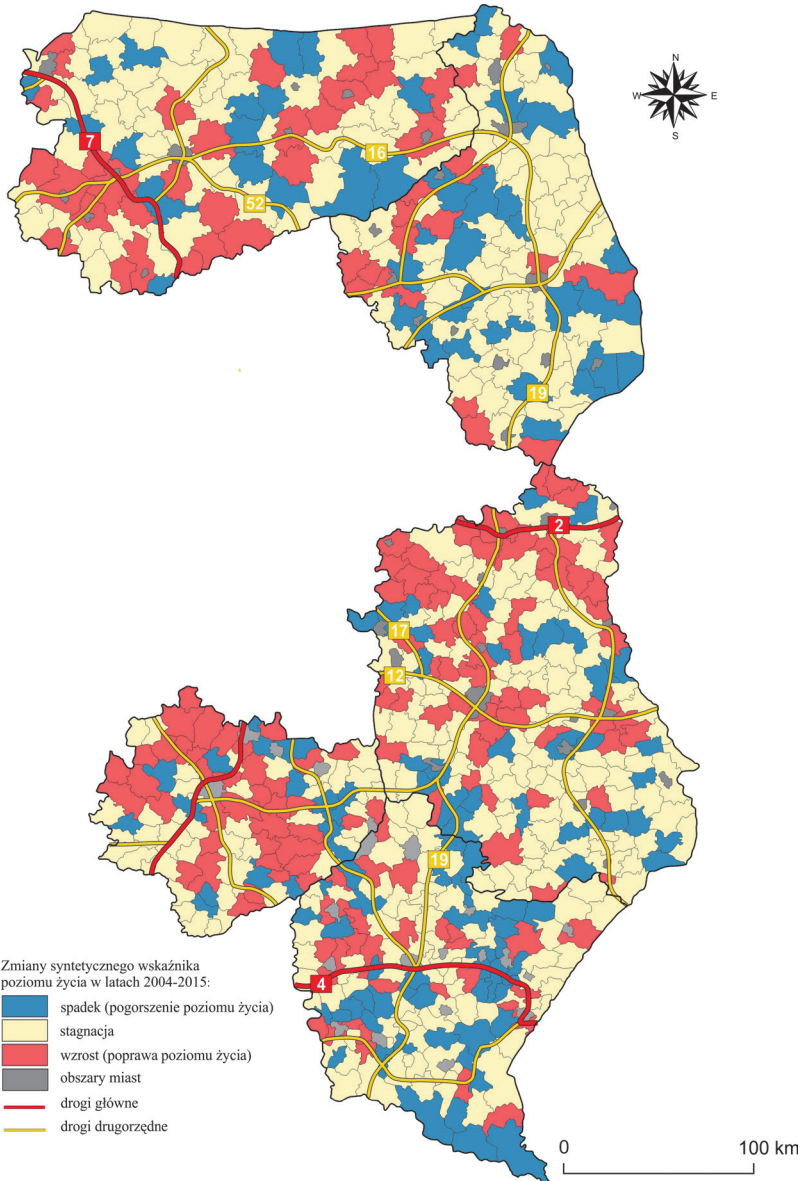
spadku oraz nie wykazujące zmian poziomu życia (tab. 5, ryc. 3). O wzroście poziomu życia decydowało przejście gminy np. z niskiego (w 2004 r. wskaźnik z przedziału -0,270 – 0,029) do średniego (w 2015 r. klasa 0,030 – 0,329) poziomu życia; zaś o spadku: z wysokiego (w 2004 r. 0,330 – 0,629) do średniego (w 2015 r. 0,030 – 0,329) poziomu życia.

Gmin cechujących się wzrostem poziomu życia było 173 (27,1%). W 2015 r. obszary te zamieszkiwała prawie ¼ badanej ludności wiejskiej (24,3%). Położone były w części środkowej i północno-wschodniej woj. świętokrzyskiego, północnej części woj. lubelskiego (strefa podmiejska Lublina i Białej Podlaskiej), wschodniej i częściowo zachodniej części woj. warmińsko-mazurskiego oraz rozrzucone wyspowo na pozostałym obszarze (gminy wokół miast powiatowych). Obszary wiejskie położone wokół dużych miast cechuje szybki rozwój, który opiera się głównie na zasobach pracy i potencjale „kolonizującym” strefy powiązane z dużymi centrami miejskimi [Heffner 2012]. Ponadto gminy tworzące strefę podmiejską mają dodatni przyrost naturalny i dodatnie saldo migracji. Stanowią magnes przyciągający głównie mieszkańców miast. Według Falkowskiego [2009] w strefy podmiejskie przynosi się przede wszystkim ludność młoda, jednak już z pewnym doświadczeniem zawodowym oraz dorobkiem ekonomicznym, co prowadzi do rozwoju przedsiębiorczości, a tym samym poprawy warunków bytowych mieszkańców.

Tabela 5

Zmiany poziomu życia na obszarach wiejskich
Polski Wschodniej w latach 2004-2015

Kierunek zmian	Liczba		Struktura (%)	
	gmin	ludności	gmin	ludności
spadek poziomu życia	142	828 106	22,2	19,9
stagnacja	324	2 321 562	50,7	55,8
wzrost poziomu życia	173	1 008 966	27,1	24,3
Razem, 2015 r.	639	4 158 634	100,0	100,0

Ryc. 3. Zmiany syntetycznego wskaźnika poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w latach 2004-2015

W drugiej grupie znalazły się **gminy stagnujące**, czyli takie, które nie wykazywały zmian poziomu życia. Była to najliczniejsza grupa – w jej skład weszły 324 jednostki przestrzenne, tj. ponad połowa ogółu badanych obszarów wiejskich (50,7%). W 2015 r. gminy te zamieszkiwało 55,8% ludności wiejskiej. Najwięcej tego typu gmin zlokalizowanych było w woj. podkarpackim i lubelskim. Należy podkreślić, że w większości były to obszary wiejskie posiadające korzystną sytuację demograficzną, zatem samorządowe władze lokalne powinny zwrócić szczególną uwagę na możliwości rozwoju dodatkowych form zatrudnienia na tych terenach, co w konsekwencji przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego i poprawy poziomu życia mieszkańców [Kamińska, Heffner 2010].

Ostatnią grupę stanowiły **gminy odznaczające się spadkiem poziomu życia** ludności. W grupie tej znalazły się 142 jednostki przestrzenne, tj. 22,2% ogółu badanych gmin, które w 2015 r. zamieszkiwało 19,9% ludności wiejskiej. Najwięcej tego typu gmin zlokalizowanych było w woj. podkarpackim i podlaskim (47,6% ogółu). W układzie przestrzennym jednostki te posiadały przeważnie położenie peryferyjne, wzdłuż regionalnych i lokalnych granic administracyjnych. Stanowiły je obszary głównie o charakterze rolniczym, cechujące się małą powierzchnią gospodarstw rolnych, przeważnie ekstensywnych, produkujących na własne potrzeby. Jak wskazywali Bański i Stola [2002] struktura wielkościowa gospodarstw ma duży wpływ na wielkość i strukturę nakładów pracy i kapitału w rolnictwie, jego efektywność oraz stopień i poziom towarowości. Obszary odznaczające się spadkiem poziomu życia ludności posiadały ponadto niską gęstość zaludnienia oraz wysoki wskaźnik starości.

Wnioski

Przeprowadzona analiza wykazała, że na obszarach wiejskich Polski Wschodniej w okresie między 2004 a 2015 r. występowało znaczne zróżnicowanie przestrzenne poziomu życia ludności. W świetle przyjętych mierników, najwyższe wartości syntetycznego wskaźnika poziomu życia odnotowano na wiejskich obszarach progresji (sukcesu gospodarczego), położonych w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich (Kielce, Rzeszów, Krosno, Stalowa Wola, Lublin, Puławy, Białystok, Suwałki, Giżycko, Olsztyn, Elbląg), wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, na obszarach o dobrze rozwiniętych funkcjach usługowych, przemysłowych i mieszkaniowych. Wiejskie obszary progresji, charakteryzują się na ogół stałym trendem wzrostu gospodarczego,

wynikającym z pomyślnej realizacji różnorodnych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych [Bański 2008]. Efektem tego jest wielofunkcyjność gminy, dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, wysoki poziom przedsiębiorczości i aktywności społecznej mieszkańców oraz wysoka efektywność podmiotów gospodarczych [Heffner 2007]. W wyniku nagromadzenia różnych zjawisk społecznych (np. napływ migracyjny, aktywność mieszkańców, wysoki poziom wykształcenia) i ekonomicznych (napływ inwestycji, dobre wyposażenie w infrastrukturę, sąsiedztwo dużego rynku zbytu i rynku pracy) sprzyjających rozwojowi gospodarstwu są one „skazane” na sukces [Bański 2008]. Ponadto część gmin tego typu miała bardzo dobrze rozwinięte funkcje turystyczne – atrakcyjna lokalizacja pod kątem turystyki odgrywa bardzo ważną rolę w generowaniu sukcesu gminy. Położenie na obszarach górskich i podgórskich (woj. podkarpackie) oraz na obszarach pojezierzy było praktycznie jedynym atutem tych jednostek. W związku z tym, działania mieszkańców i samorządowych władz lokalnych na tych obszarach, powinny być skierowane na wzbogacenie oferty turystycznej oraz marketing i promocję. Dodatkowo część tego typu gmin posiadała dobrze rozwinięte funkcje rolnicze [Bański, Stola 2002], ponieważ pobliskie miasto stanowiło chłonny rynek zbytu dla płodów rolnych (przede wszystkim warzywa i owoce).

Najniższe wartości syntetycznego wskaźnika poziomu życia wystąpiły na obszarach położonych peryferyjnie w stosunku do największych ośrodków miejskich, a także w stosunku do głównych szlaków komunikacyjnych. Pokrywały się one z rejonami monofunkcyjnymi rolniczo, cechującymi się niskim poziomem gospodarki rolnej, problemami demograficznymi (depopulacja, emigracja), społecznymi (starość, feminizacja) i niskim poziomem inwestycji na wsi [Stanny 2009]. Jak wskazują badania, były to gminy słabo rozwinięte, o dużym odsetku osób bezrobotnych, małej liczbie ludności oraz niskim kapitałem ludzkim [Kamińska 2011]. Według Bańskiego [2008] im dalej w kierunku peryferii, tym znacznie trudniej o sukces gospodarczy nie związany z działalnością rolniczą. Niska aktywność społeczna i brak przedsiębiorczości, hamują szanse wyjścia z kręgu biedy, a niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego jeszcze tę biedę może pogłębić, gdyż jest on uwarunkowany skłonnością jednostek do działania w zbiorowości, zdolnością do generowania nowych powiązań, kontaktów i sieci [Będzik 2008].

W latach 2004-2015 na obszarach wiejskich Polski Wschodniej zaobserwowano wzrost poziomu życia ludności, a tempo tego wzrostu było dużo wyższe niż przeciętnie na obszarach wiejskich kraju. W strukturze omawianego wskaźnika największy wzrost nastąpił w aspekcie demograficzno-społecznym

i ekonomicznym, zaś najniższy zaobserwowano na gruncie warunków mieszkaniowych. Tempo zmian poziomu życia w latach 2004-2015 na omawianym obszarze było silnie zróżnicowane, a najliczniejszą grupę stanowiły gminy, w których poziom życia ludności nie uległ istotnej zmianie. Pozytywne i niewątpliwie warte odnotowania jest to, że na prawie $\frac{1}{4}$ analizowanego obszaru poziom życia ludności uległ zdecydowanej poprawie. Były to zarówno jednostki położone w strefach podmiejskich największych miast, jak również tereny peryferyjne, co świadczy o nadrabianiu zaległości społeczno-gospodarczych oraz wyrównywaniu zapóźnień w zakresie poziomu życia ludności i kłóci się z opinią o pogłębiającej się „dywersyfikacji przestrzeni” w ciągu ostatnich kilkunastu lat [Bański 2005]. Jednak mimo wysokiego poziomu życia, obszary wiejskie położone z dala od krajowych lub regionalnych centrów ekonomicznych były mniej atrakcyjne dla potencjalnych inwestorów, miały także mniejsze szanse rozwoju zróżnicowanych funkcji gospodarczych.

Poziom życia ludności na obszarach wiejskich Polski Wschodniej był silnie zróżnicowany przestrzennie, co powiązane było z ogólnym rozwojem społeczno-gospodarczym województw, poziomem wytwarzanego produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca, poziomem uprzemysłowienia, stopniem urbanizacji, położeniem w stosunku do głównych szlaków komunikacyjnych, funkcjami obszarów wiejskich, poziomem wykształcenia, a także funkcjonowaniem wielkich aglomeracji miejskich [Nytko-Wołoszczuk 2004]. Znaczny wpływ na poprawę poziomu życia ludności omawianego obszaru w latach 2004-2015 miały też korzystne procesy demograficzne [Nytko-Wołoszczuk 2004, Kopacz-Wyrwał 2014] i społeczne [Kamińska 2010] – zwłaszcza na obszarach podmiejskich, a nawet przeszłość historyczno-kulturowa [Liszewski 2004]. Berbeka [2006] wskazuje przy tym, że największe znaczenie spośród wszystkich wymienionych miały czynniki o charakterze ekonomicznym, co wynikało z silnie zaznaczającego się współcześnie regionalizmu. Regiony stają się samodzielnie funkcjonującymi organizmami i ich lokalne uwarunkowania ekonomiczne oraz polityczne – bezpośrednio kształtują poziom życia mieszkańców.

Mimo poprawy ogólnego poziomu życia mieszkańców, na obszarach wiejskich Polski Wschodniej ciągle wyraźnie zaznacza się dychotomia miasto – wieś oraz gminy podmiejskie – gminy peryferyjne. Lokalne władze samorządowe, jak również administracja centralna powinny poczynić wszelkie możliwe działania zmierzające do wyrównania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach Unii Europejskiej. Tylko intensywne przedsięwzięcia mogą w niedalekiej przyszłości stworzyć warunki do wzrostu

poziomu społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich Polski Wschodniej, skutecznie przeciwdziałać degradacji wsi i wspomagać proces modernizacji rolnictwa. Brak działań, zwłaszcza ze strony władz lokalnych, prowadzi będzie na tych obszarach do pogłębiających się procesów bezrobocia i dalszego spadku poziomu życia jego mieszkańców. Równie ważne i niezwykle potrzebne wydaje się być także poszukiwanie czynników – zwłaszcza tych o charakterze lokalnym – które istotnie wpływają na różnicowanie się poziomu życia mieszkańców i stanowią asumpt do podjęcia dalszych szczegółowych badań w tym względzie.

Literatura

- Bański J., 2002, *Obszary problemowe Małopolski*, [w:] *Geograficzne uwarunkowania rozwoju Małopolski*, A. Jelonek, Z. Górka (red.). IGiGP UJ, Kraków.
- Bański J., 2005, *Sukces gospodarczy na obszarach wiejskich*, [w:] *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. VIII, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., 2008, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*. IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., Stola W., 2002, *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*. Studia Obszarów Wiejskich, t. III, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Berbeka J., 2002, *Poziom życia w ocenie gospodarstw domowych województwa małopolskiego (na podstawie wyników badań ankietowych)*. Zeszyty Naukowe, nr 612. AE, Kraków.
- Berbeka J., 2006, *Poziom życia ludności a wzrost gospodarczy w krajach Unii Europejskiej*. AE, Kraków.
- Będzik B., 2008, *Kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Rozwój zasobów kapitału ludzkiego obszarów wiejskich*. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Brousse H., 1969, *Le niveau de vie en France*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Bywalec C., 1986, *Wzrost gospodarczy a przemiany poziomu życia społeczeństwa polskiego w latach 1945-1980*. Zeszyty Naukowe AE, nr 70, Kraków.
- Bywalec C., 1991, *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*. Monografie i Syntezy, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa.
- Bywalec C., Czermińska M., Wydymus S., 1993, *Wielowymiarowa analiza poziomu życia ludności w krajach Wspólnoty Europejskiej i w Polsce*. AE, Kraków.
- Campbell A., 1981, *The Sense of Well-Being in America*. McGraw-Hill, New York.

- Chojnicki Z., Czyż T., 1991, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i warunków życia ludności*. Biuletyn KPZK PAN, z. 153, Warszawa.
- Coombes H. G., Findlay A. M., Morris A. M., Rogerson R. J., 1989, *Indicators of Quality of Live – some Methodological Issues*. Environment and Planning A, 21.
- Cutter S. L., 1985, *Rating Places: a Geographers View on Quality of Live*. Washington.
- Czapiewski K. Ł., 2003, *Warunki życia w ocenie mieszkańców obszarów wiejskich*, [w:] *Współczesne przeobrażenia i przyszłość wsi polskiej*, B. Górz, Cz. Guzik (red.). PTG, UJ, AP, Kraków.
- Czapiewski K., 2011, *Location Matters – analiza zależności pomiędzy dostępnością przestrzenną a sukcesem społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich Mazowsza*, [w:] *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji*, M. Wesołowska (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. XXVI, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Czermińska M., 2001, *Poziom życia ludności Polski i krajów Unii Europejskiej – analiza taksonometryczna*. Zeszyty Naukowe, nr 556, AE, Krakow.
- Dębski J., 2002, *Przedsiębiorczość prywatna w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*. Tom I, WSFiZ, Białystok.
- Diener E., 1995, *A Value Based Index for Measuring National Quality of Life*. Social Indicators Research, 36.
- Drewnowski J., 1970, *Studies in the Measurement of Levels of Lifting and Welfare*. UNRISD, Report, nr 70.3, Geneva.
- Engels F., 1969, *Dziela*, t. 21, Warszawa.
- Falkowski J., 2009, *Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne obszarów wiejskich w strefach podmiejskich obszarów metropolitarnych Polski*, [w:] *Miejsce obszarów wiejskich w zagospodarowaniu przestrzennym*, T. Komornicki, R. Kulikowski (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. XVIII, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Gillingham R., Reece W. S., 1980, *Analytical Problems in the Measurement of the Quality of Life*. Social Indicators Research, nr 1-2.
- Gordon R., 1990, *Systemes de Production, Reseaux Industriels et Regions: les Transformations Dans L' organization Sociale et Spatiale de L' innovation*. Revue d'Economie Industrielle, 51.
- Groot W., 2000, *Adaptation and Scale of Reference Bias in Self Assessment of Quality of Life*. Journal of Health Economics, 19.
- Gulbicka B., Niewęglowska G., 1995, *Poziom życia ludności wiejskiej*. Studia i Monografie 74, IERiGŻ, Warszawa.
- Gutkowska K., Murawska A., 2011, *Sytuacja na rynku pracy a jakość życia ludności w Polsce*. Zarządzanie Publiczne nr 3(11)/2010, Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych UJ, Wyd. UJ, Kraków.

- Heffner K., 2007, *Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Definicje – Uwarunkowania – Zależności – Czynniki – Skutki. Badania zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich, a zróżnicowanie dynamiki przemian*, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
- Heffner K., 2012, *Wiejskie rynki pracy w Polsce – kurczące się zasoby czy niewyczerpane rezerwy?*, [w:] *Wiejskie rynki pracy – zasoby, aktywizacja, nowe struktury*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXLV, Warszawa.
- Hydzik P., 2012, *Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego powiatów województwa podkarpackiego*. Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, *Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, z. 19, Rzeszów.
- Janc K., Czapiewski K. Ł., 2005, *Wykształcenie czynnikiem wspierającym rozwój gospodarczy obszarów wiejskich*, [w:] *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. VIII, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Jażdżewska I., 2004, *Warunki życia mieszkańców Brzezin*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, I. Jażdżewska (red.). XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź.
- Jewtuchowicz A., 1981, *Gospodarka przestrzenna a warunki bytowe ludności*. Biuletyn KPZK PAN z. 115, Warszawa.
- Johansson S., 2002, *Conceptualizing and Measuring Quality of Life for National Policy*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Kaleta A., 1985, *Jakość życia młodzieży wiejskiej. Na podstawie badań w dwudziestu wsiach rejonu uprzemysłowionego*. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4.
- Kamińska W., 2010, *Urbanizacja obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*. IG UJK, Kielce.
- Kamińska W., 2011, *Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w Polsce. Przykład województwa świętokrzyskiego*. IG UJK, Kielce.
- Kamińska W., Heffner K. (red.), 2010, *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*. Studia KPZK PAN, t. CXXVI, Warszawa.
- Klebba E., 1995, *Wpływ dojazdów do pracy na kształtowanie się poziomu życia ludności wsi woj. poznańskiego*. T. 23, PTPN, Poznań.
- Kłodziński M., Dzun W., 2003, *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych*. IRWiR PAN, KROWiOGŻ AR, Szczecin, Warszawa.
- Knox P. L., 1974, *Level of Living. A Conceptual Framework for Monitoring Regional Variations in Well-being*. *Regional Studies*, 8.

- Kopacz I., 2011, *Poziom życia a procesy depopulacji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego*, [w:] *Obszary wiejskie: wielofunkcyjność, migracje, nowe wizje rozwoju*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXIII, Warszawa.
- Kopacz-Wyrwał I., 2014, *Spatial Diversity in Living Standards in the Rural Areas of Eastern Poland*, [w:] *Rural Development and EU Cohesion Policy*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia Regionalia KPZK PAN, t. 39, Warszawa.
- Kopacz-Wyrwał I., Mularczyk M., 2013, *Functional Diversification vs Living Standard of Population in the Rural Areas of Świętokrzyskie Voivodeship*, [w:] *Transformation Processes of Rural Areas*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia Regionalna KPZK PAN, t. 36, Warszawa.
- Kristensen H., 1978, *Living Conditions and Environmental Preferences of Households*. NORD-REFO, Nordic Commission on Regional Policy Research.
- Kudelko J., 2013, *Uwarunkowania i kierunki rozwoju województw Polski Wschodniej jako regionów słabo rozwiniętych*. Studia KPZK PAN, t. CLI, Warszawa.
- Kulikowski R., 2012, *Produktywność i towarowość rolnictwa w Polsce*. Barometr Regionalny. Analizy. Prognozy, 4.
- Kwasek M., 2002, *Poziom życia rolników w ostatniej dekadzie XX wieku*. Studia i Monografie, IERiGŻ, Warszawa.
- Lipieta A., Papiież M., Pawełek B., 2000, *Ścieżka rozwoju poziomu życia ludności Polski*. Prace Naukowe, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie.
- Liszewski S., 1995, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i jakości warunków życia ludności w aglomeracjach miejskich (Program badań, pierwsze wyniki)*. „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica”, nr 20, Łódź.
- Liszewski S., 2004, *Rola i zadania geografii w badaniach zróżnicowania przestrzennego warunków życia mieszkańców miast. Założenia teoretyczne i program badań*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, I. Jażdżewska (red.). XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wyd. UŁ, Łódź.
- Luszniewicz A., 1972, *Statystyka poziomu życia ludności*. Warszawa.
- Masik G., 2010, *Wpływ polityki lokalnej na warunki i jakość życia – przykład strefy suburbanizacji Trójmiasta*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- McCrea R., Stimson R., Western J., 2005, *Testing a Moderated Model of Satisfaction with Urban Living Using Data for Brisbane-South East Queensland, Australia*. Social Indicators Research, 72(2).
- Miszczuk A., Wesołowska M., 2012, *Uwarunkowania demograficzne wiejskich rynków pracy Polski Wschodniej – ujęcie typologiczne*, [w:] *Wiejskie rynki pracy*

- *zasoby, aktywizacja, nowe struktury*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXLV, Warszawa.
- Nytko-Wołoszczuk B., 2004, *Zróżnicowanie poziomu życia ludności w małych miastach woj. opolskiego*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, J. Łoboda (red.). VIII/2, Wrocław.
- Pacione M., 1986, *Quality of Life in Glasgow: an Applied Geographica Analysis*. Environment and Planning A, 18, Glasgow.
- Panek T., 2007, *Statystyka Społeczna*. PWE, Warszawa.
- Piasny J., 1993, *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*. Ruch Ekonomiczny, Prawniczy i Socjologiczny, z. 2.
- Pięćek B., 2005, *Lokalne uwarunkowania poziomu życia ludności wiejskiej*, [w:] *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
- Płaziak M., 2004, *Poziom życia ludności miast woj. małopolskiego ze szczególnym uwzględnieniem miast małych i najmniejszych*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia... op. cit.*
- Pohorille M., 1977, *Dobrobyt społeczny. Pojęcie, mierzenie, metoda, analiza*. Ekonomista, nr 5, Warszawa.
- Rakowski W., 2003, *Warunki życia wybranych społeczności lokalnych na początku XXI wieku*. Warszawa.
- Rampichini C., Schifini S., D'Andrea, 1998, *A Hierarchical Ordinal Probit Model for the Analysis of Life Satisfaction in Italy*. Social Indicators Research, 44.
- Regulski J., 1980, *Gospodarka przestrzenna w miastach i lokalnych zespołach osadniczych a warunki bytowe ludności*, [w:] *Problemy gospodarki przestrzennej*. Warszawa.
- Rosner A., 2007, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Ruman K., 2007, *Warunki życia mieszkańców Krakowa w latach 1999-2004*. Zeszyty Naukowe AE, nr 746, Kraków.
- Runge J., 2007, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Wyd. UŚ Katowice.
- Salamon J., 2005, *Zróżnicowanie rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 1, PAN, Kraków.
- Schyns P., 2012, *Wealth of Nations, Individual Income and Life Satisfaction in 42 Countries*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

- Skawińska E., 1994, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w regionie toruńskim*. Wyd. UAM, Toruń.
- Słaby T., 2007, *Poziom życia i jakość życia*, [w:] *Statystyka społeczna*, T. Panek (red.). PWE, Warszawa.
- Sobala-Gwosdz A., 2004, *Poziom życia w miastach woj. podkarpackiego a ich położenie, funkcje i pozycja w hierarchii*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia... op. cit.*
- Stanny M., 2009, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce a problem realizacji polityki spójności*. *Więś i Rolnictwo*, nr 4, Warszawa.
- Stryjakiewicz T., 1991, *Wpływ przemysłu na warunki życia ludności w świetle opinii i ocen mieszkańców wybranych ośrodków przemysłowych*, [w:] *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i warunków życia ludności*. Biuletyn KPZK PAN, z. 153, Warszawa.
- Swianiewicz P., 2005, *Strategiczna analiza stanu spójności ekonomicznej i społecznej przeprowadzona na poziomie obszarów NUTS4 i NUTS5*, [www.mrr.gov.pl].
- Szymła Z., 2004, *Przestrzenne zróżnicowanie warunków życia ludności w województwie małopolskim*. *Zeszyty Naukowe AE w Krakowie*, nr 645, Kraków.
- Śleszyński P., 2004, *Warunki życia w Warszawie w świetle dostępności przestrzennej mieszkańców do wybranych usług na początku XXI wieku*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia... op. cit.*
- Wingo L., 1977, *Objective, Subjective and Collective Dimensions of the Quality of Life*. John Hopkins University Press, Baltimore-London.
- Zeliaś A., 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. AE, Kraków.
- Zeliaś A., 2004, *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*. PWE, Warszawa.